

1944 / Держкомархів України; Упоряд. Н. Маковська. – К.: Видавн. Дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т. 1. – С. 831.

6. Державний архів Вінницької області (далі: ДАВО), ф. П – 136, оп. 13, спр. 96, арк. 2.

7. ДАВО, ф. Р – 1417, оп. 3, спр. 268, арк. 79.

8. ДАВО, ф. Р – 2968, оп. 2, спр. 31, арк. 20.

9. *Гальчак С. Д.* На узбіччі суспільства: Доля українських «остарбайтерів» (Поділля, 1942 – 2007 рр.) / С. Д. Гальчак. – Вінниця: Меркьюрі-Поділля, 2009. – С. 204.

10. ДАВО, ф. Р – 1417, оп. 5, спр. 28, арк. 290.

11. Безсмертя. Книга Пам'яті України. 1941 – 1945 / Гол. редколегія: голова І. О. Герасимов, заст. голови І. Т. Муковський, П. П. Панченко, відп. секретар Р. Г. Вишневський. – К.: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України», 2000. – С. 183.

12. ДАВО, ф. Р – 1533, оп. 1, спр. 1, арк. 81.

13. ДАВО, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 17, арк. 51.

14. *Анатолій Тамтура, Олександр Коваль.* Історія Тиврівщини / Анатолій Тамтура, Олександр Коваль. – Вінниця: Т. Барановська, 2012. – С. 204.

15. *Загорулько М., Юденков А.* Крах плану «Ольденбург»: О срыве экономических планов фашистской Германии на оккупированной фашистами территории СССР / М. Загорулько, А. Юденков. – Изд. 2-е., перераб. и доп. – М.: Экономика, 1974. – С. 378.

Олександр Роговий

ТАНКОВИЙ РЕЙД ЛИПОВЕЦЬ – ГНІВАНЬ – ЖМЕРИНКА В СІЧНІ 1944 РОКУ

У двох містах нашої Вінниччини гордо стоять на п'єдесталах легендарні «тридцятьчетвірки». В Липовці, як свідчить табличка, цей монумент присвячений танкістам-визволителям 1-ї танкової армії, яка звідси розпочала свій

безприкладний рейд до Вінниці і Жмеринки. В Гнівані – героям-танкістам, які загинули тут 10 січня 1944 року під час героїчного танкового рейду...

Як відомо, після звільнення Києва розпочалася Житомирсько-Бердичівська наступальна операція, що започаткувала визволення Вінниччини від нацистських окупантів. 28 грудня 1943 року танки 69 гвардійського танкового полку підполковника І. Бойка несподівано для ворога, який прийняв їх за свій ешелон, по рейках увірвалися у важливий залізничний вузол Козятин та зайняли його.

У новорічну ніч наступаючими радянськими військами було визволене Погребище, 1 січня 1944 р. ще два райцентри – Самгородок та Комсомольське, 3 – 4 січня – Плисків та Оратів, 7 січня – Липовець [6, с. 27]. Із рубежу Зозів – Славна – Ганнівка планувалось завдати удару по ворогу південніше Вінниці.

Зі спогадів генерала армії А. Л. Гетьмана – командира 11-го танкового корпусу 1-ї танкової армії:

«В частности, наш корпус к исходу 6 января получил приказ сдать свои участки войскам 38-й армии и, выйдя из боя, сосредоточиться северо-западнее, в районе Зозов – Славна – Ганновка. Отсюда нам предстояло нанести удар южнее Винницы, главными силами овладеть районом Лука-Мелешковская – Цвижин – Хижинцы, а передовыми отрядами захватить переправы через Южный Буг на участке Селище – Гнивань.

Совершив 25-километровый марш, соединения и части корпуса расположились в назначенном районе. Здесь была завершена соответствующая подготовка. Согласно принятому мною решению, вновь в первом эшелоне корпуса должны были наступать 40-я и 45-я гвардейские бригады. От каждой из них выделялся передовой отряд в составе усиленного батальона. 27-й гвардейской мотострелковой бригаде было приказано наступать во втором эшелоне» 4, с. 156].

Радянські танкові армії також робили спроби прорватися на Умань і Уланів, але саме на Вінницькому напрямку досягли реальних результатів [9, с. 57].

7 січня 1944 року 38 армія, якою командував Кирило Семенович Москаленко, стояла на рубежі Мшаник – Голендри – Нова Гребля – Костянтинівка – Конюшівка – Королівка – Феліксіївка (Берестівка) – північніше Вахнівки – Липовець – Іллінці – Кошлани.

Та вже цього дня розпочалося звільнення населених пунктів Вороновицького району, а наступного – і Тиврівського. Під кінець 8 січня 1-а танкова армія вийшла до Південного Бугу, а наступного дня оволоділа Тивровим та найближчими селами: Михайлівкою, Тарабанівкою, Шершнями, Борсковим та ін. [2, арк. 4, 8]. Противник контратакував під Вороновицею, але танкісти І. Н. Бойка відбили атаку і продовжили свій шлях до Сутисок [10].

Місцеве населення, не чекаючи офіційних судів, стало розгонити представників окупаційної влади, про що читаємо в одному з документів:

«8 января при прорыве частями Красной Армии немецкого фронта в с. Клищеве патриотами села Клишова Семенюком Василием М. и Крулевичем Антоном был схвачен немецкий шпион сотрудник гестапо Петровский Виктор Иванович и уничтожен» [2, арк. 24].

О 3-й годині дня радянські танки ввірвались у Борсків [2, арк. 8]. Майор запасу, командир танкової роти Г. Михайловський наводив цікавий епізод: «Пригадую, в одній із хатин Борскова нашого району жителі ніяк не хотіли йняти віри, що перед ними радянські бійці. Тільки радянські газети, які кожний із нас мав у великій кількості, переконали змучених людей, що прийшло довгожданне визволення. В Сутисках гітлерівець, що чергував на пункті зв'язку, буквально отетерів від жаху, побачивши нас перед собою» [9].

Після довгої окупації мешканці радо зустрічали своїх визволителів. Наприклад: «9 января 1944 г. в 8 часов утра в Тарабановку въехали наши танки и население имело счастье услышать родной говор своих бойцов. Было впечатление, что видишь членов своей семьи, бывших долго в отлучке» [2, арк. 40 зв.].

У Немирові 9 січня 1944 року місцева мешканка В. П. Завадська командиру танка Д. М. Янкіну, сказала: «Цей прапор я зберігала три роки. Ми вас чекали, ми знали, що ви прийдете. І ви прийшли. Я з радістю передаю цей прапор вам, нашим визволителям. Громіть нещадно фашистських катів і скоріше повертайтеся здоровими додому з перемогою» [3, с.147].

Командир 11-го танкового корпусу 1-ї танкової армії генерал-лейтенант А. Л. Гетьман згадував:

«Противостоявший враг не имел перед нами сплошной линии обороны. Он укрепился в отдельных опорных пунктах, в которых накапливал свои резервы. Большую их часть можно было обойти. Такое решение мы и приняли. Исключение составлял населенный пункт Комаров, преграждавший выход к Южному Бугу 40-й гвардейской танковой бригаде. Ввиду ожидавшегося здесь упорного сопротивления гитлеровцев за ее правым флангом было приказано наступать 27-й гвардейской мотострелковой бригаде.

Наступление началось 8 января.

Умело обходя опорные пункты противника, передовой отряд 45-й гвардейской танковой бригады в составе батальона автоматчиков и танковой роты стремительно двигался к железной дороге южнее Винницы. Первым прорвался к железнодорожному полотну в районе деревни Янков танк лейтенанта Ю. С. Соколова с группой разведчиков на броне. Поставив машину в засаду, танкисты совместно с разведчиками взорвали несколько участков железнодорожной линии.

В это время они увидели вдаль дымок паровоза. Вскоре из-за поворота показался состав. Он шел со стороны Жмеринки к

Виннице. В голове и в хвосте эшелона – вагоны с солдатами, в середине – девять платформ, груженных самоходными орудиями.

Лейтенант Соколов принял решение уничтожить эшелон. Он учитывал, что успеху задуманного им дела благоприятствовала удобная позиция, занятая танком, который был скрыт от врага высоким и густым кустарником, и ожидаемый с минуты на минуту подход остальных танков роты. Экипаж и расположившиеся рядом в укрытии разведчики приготовились к бою.

Эшелон приближался. Дождавшись нужного момента, Соколов первым выстрелом пушки разворотил котел паровоза. С шумом вырвался пар. Тяжелый состав, пройдя по инерции еще несколько метров, остановился. А выстрелы следовали уже один за другим. Пламя охватило вагоны и платформы. Фашистские солдаты и офицеры выскакивали на землю. Многие из них тут же были уничтожены огнем пулемета и автоматов. Но значительное число гитлеровцев уцелело, и они начали окружать танк.

Экипаж и разведчики заняли круговую оборону. Кончились боеприпасы. Казалось, врагу удастся расправиться с горсткой смельчаков. Но в самый критический момент подоспели остальные танки роты. Экипажи ее командира старшего лейтенанта А. И. Мазалова, а также лейтенантов В. Н. Максакова, Петрова и других, с ходу вступив в бой, довершали начатый танком Ю. С. Соколова разгром вражеского эшелона.

Итогом этих смелых действий было уничтожение свыше 300 вражеских солдат и офицеров, в также 5 самоходных орудий. Прорывом к железной дороге Жмеринка – Винница движение по ней было прервано на три дня [1]. За проявленные доблесть и отвагу участники этого боя с врагом были награждены орденами и медалями, а лейтенант Ю. С. Соколов удостоен звания Героя Советского Союза. К исходу дня передовой отряд 45-й гвардейской танковой бригады прорвался к Ярышевке и с

боем захватил в районе этого населенного пункта переправы через Южный Буг» [4, с. 156 – 157].

Враховуючи ситуацію, командуючий 1-ю танковою армією в ніч на 9 січня дав вказівку командирам корпусів створити передові загони і оволодіти Жмеринкою з метою розгрому зосередженого тут великого угруповання німецьких військ. До складу загонів були виділені 1-а та 40-а гвардійські танкові бригади під командуванням полковників Горелова і Веденічева. Командування доручило 40-й танковій бригаді завдати удар по Жмеринці з північного сходу, а 1-й танковій бригаді – з південного сходу.

Вже вранці 9 січня танкісти 40-ї гв. танкової бригади прорвали лінію фронту, вклинилися у ворожий тил і в середині дня були біля села Яришівки, перетнувши залізницю Вінниця – Жмеринка. Тут вони провели свою першу бойову операцію на Тиврівській землі, пустивши під укіс військовий ешелон з гітлерівською піхотою, який йшов у бік Вінниці. Майже ніхто з фашистів не уцілів під влучним вогнем танкістів і автоматників-десантників, якими командував старший лейтенант Н. М. Буланцев. Вздовж залізничного полотна танки рушили далі.

Того ж ранку вони увірвались на північну околицю Гнівані. Бій був коротким, але запеклим. Танкові підрозділи в складі капітана Дубоделова, гвардії старшого лейтенанта Захарова, лейтенанта Писаренка, командирів танків Баранникова, Кагаржицького, сержанта Демина, Гентова, Овчинникова, Максакова, Вдовенкова, рядового Любашова, Рижова та інших разом з автоматниками-десантниками в стрімкій атаці звільнили містечко від фашистів і захопили міст через Південний Буг. Невелика кількість екіпажів переправилась по ньому на правий берег і рушили в бік Жмеринки.

Учасник цих подій С. В. Яремчук писав: «Почався сильний снігопад, видимість скоротилась до кількох метрів, орієнтуватися було неможливо. І тоді танкісти звернулися до

місцевих жителів з проханням показати дорогу. Гніванчанка Михайлина Абакуленко допомогла танкістам, показала дорогу. Трагічно склалася доля цієї сміливої патріотки, через три дні її привезли додому з пораненою ногою. Після повернення фашистів у Гнівань забрали в гестапо і там розстріляли. Трагічною була доля для багатьох екіпажів танків, які залишилися у Гнівані ночувати. Всю ніч до ранку йшли бої. На лівому березі Південного Бугу стояли підбитими чотири наших танки. Танкісти йши по льоду в Могилівку на допомогу автоматникам. З танку, який зупинився поряд з дерев'яним мостом, вистрибнули радистка та командир танку. Старший лейтенант дав команду: «Маруся! За мною!» Але одразу ж від вибуху ворожого снаряду вони загинули» [7, с. 223 – 224].

«На правобережжі спалахнув жорстокий бій, у якому був тяжко поранений командир групи автоматників Вдовенков. Права його нога була пробита осколком ворожого снаряду, він стікав кров'ю. Фашиста лізли з усіх сторін. Наші воїни почали займати кругову оборону. Відступати не було куди. З боями вони протрималися до вечора. Ввечері місцеві жителі Борис Рижевський та Андрій Палюх поховали загиблих неподалік Південного Бугу» [7, с. 224].

Уже згаданий А. Л. Гетьман так писав про ті події:

«Успешно действовал и передовой отряд 40-й гвардейской танковой бригады, возглавляемый командиром 1-го танкового батальона старшим лейтенантом И. К. Захаровым. Выполняя поставленную задачу, он в ночь на 9 января приблизился к Комарову. Танки шли, имея на броне десант автоматчиков. Встреченные огнем вражеской артиллерии и минометов, они развернулись для атаки. Автоматчики спешили и наступали рядом с танками.

Ночь была темная, и пехота противника неоднократно пыталась скрытно подобраться к атакующим танкам. Но ее неизменно отгоняли наши автоматчики. Одновременно они вели огонь трассирующими пулями, показывая танкистам цели.

Первым ворвался в Комаров танк командира отряда ... И. К. Захарова. За ним, ломая сопротивление врага, шли остальные машины и не отстававшие от них автоматчики. Тем временем дошли главные силы 40-й гвардейской танковой и 27-й гвардейской мотострелковой бригад. В завязавшемся ожесточенном бою они уничтожили и разгромили оборонявшийся в Комарове 229-й пехотный полк 101-й легкопехотной дивизии противника.

А старший лейтенант И. К. Захаров вел передовой отряд дальше. В ночь на 10 января его 17 танков с мотострелковым батальоном неожиданным ударом овладели Гниванию, уничтожив находящийся здесь гарнизон врага численностью до батальона пехоты. Тем самым дорога Жмеринка – Винница была перерезана и на этом участке. В Гнивани отряд И. К. Захарова также захватил крупные склады боеприпасов, горючего и различного военного имущества.

Противник немедленно предпринял контратаки с целью отбросить наши части от Гнивани. С ним вступили в бой подошедшие главные силы 40-й гвардейской танковой бригады. Передовой же его отряд, не задерживаясь, двинулся к Могилевке, расположенной на берегу Южного Буга. Сбив вражеские заслоны, он захватил переправу у деревни и организовал ее оборону. В ту же ночь передовой отряд наступавшего левее 8-го гвардейского механизированного корпуса подошел к ст. Жмеринка.

Таким образом, два наших корпуса передовыми отрядами вырвались далеко вперед и к 10 января перерезали одну из важнейших коммуникаций противника, захватив Гнивань и Жмеринку. а также ряд переправ через Южный Буг. Это, естественно, не могло не встревожить вражеское командование, которое вынуждено было ускорить нанесение подготовляемого контрудара» [4, с. 157 – 158].

Підтягнувши до Гнівани великі з'єднання танків, піхоти і артилерії, ворог на світанку 10 січня перейшов у наступ, на

вулицях зав'язалися запеклі бої. Мужньо билися воїни 40-ї гвардійської бригади, але сили були нерівними. Один за одним виходили з ладу бойові машини, гинули, відстрілюючись до останнього патрона, танкісти і автоматники. Подробиці бою стали відомі в основному завдяки розповідям колишнього командира танкового взводу гвардії лейтенанта Демехіна, рядового Любашова, сержанта Нефедова, які були врятовані гніванськими патріотами [7, с. 224].

А місцева рада в післявоєнному звіті підсумувала ті події так:

«10 января 1944 года танковой группой Красной Армии пос. Гнивань был взят и после боев, длившихся с 4-х утра до 4-х часов вечера, пос. Гнивань снова перешел в руки немецких захватчиков» [2, арк. 5].

Очільник 1-ї танкової армії М. Ю. Катюков через багато років визнав: «Неудачно сложились дела у 40-й гвардейской танковой бригады, наступавшей на Жмеринку через Гнивань. Хотя бригаде и удалось захватить железнодорожный мост через Южный Буг, удержать небольшой плацдарм, переправиться на левый берег обратно она не смогла. Враг успел подтянуть к мосту танки и артиллерию, он располагал в этом районе примерно десятикратным превосходством в живой силе и технике. И все же героический рейд сыграл свою роль: удалось задержать переброску гитлеровских резервов на восток. Танкисты сковали в боях три пехотных дивизии и вывели из строя полевой аэродром. Смелые действия 1-й танковой бригады дали время командованию 1-го Украинского фронта подтянуть резервы» [5, с. 290 – 291].

Це лише один із яскравих епізодів війни на шляху до Великої Перемоги.

Джерела та література:

1. Центральний архів МО РФ (м. Подольськ), ф. 299, оп. 37805, спр. 3, арк. 53.

2. Державний архів Вінницької області, ф. Р – 4422, оп. 1, спр. 34.
3. *Гальчак С.* Визволення Вінниччини від нацистських загарбників / С. Гальчак. – Вінниця, 2010. – 420 с.
4. *Гетман А. Л.* Танки идут на Берлин / А. Л. Гетман. – М., 1973.
5. *Катуков М.* На острие главного удара. – М., 1975.
6. *Роговий О.* Соб у вогні / О. Роговий. – Вінниця, 1994.
7. *Тамтура А., Коваль О.* Історія Тиврівщини / А. Тамтура, О. Коваль. – Вінниця, 2012. – 444 с.
8. *Фридман О., Турченко М.* Им в Харькове танк поручили вести / О. Фридман, М. Турченко. – Харьков, 1977.
9. *Михайловський Г.* Наступала грізна броня / Г. Михайловський // Маяк (Тиврів). – 1974. – 26 березня.
10. *Бойко І. Н.* Визволяли рідний край / І. Н. Бойко // Нове життя. – 1989. – Серпень.

Михайло Лозовик, Іван Романюк

ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ТА МАСОВИЙ СПОРТ У ТИВРІВСЬКОМУ РАЙОНІ ВІННИЧЧИНИ В ПІСЛЯВОЄННІ РОКИ

Одразу після звільнення території України від нацистської окупації почалося поновлення фізкультурно-спортивного життя в УРСР. Найперше відновлювали свою роботу обласні та міські комітети у справах фізкультури та спорту.

Незважаючи на труднощі війни, одразу після звільнення від окупантів відновлювалось спортивне життя у районах і селах України. Роботою на місцях щодо відновлення фізичної культури та спорту займались переважно ентузіасти.

20 листопада 1944 року Раднарком УРСР прийняв постанову «Про заходи щодо розвитку та покращення фізкультурної і спортивної роботи в Українській РСР». Ця